

การศึกษางานศิลปะเกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ที่ใช้ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของ
พระมหากษัตริย์ไทยและเชื้อพระวงศ์ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการแสดง

ชุด มยุระคนธรรพ์

The Study of the Art of Himmaphan Creatures in the Thai Royal
Cremation for the Creation of Mayura Khon Tun performance

วารางคณา วุฒิชัย^{1*}, วิราณี แว่นทอง¹, พลวัฒน์ โตสารเดช¹, ณณฐ วิโย²

Warangkha Wutthichuay^{1*}, Wiranee Wanthong¹, Phollawat Tosaradej¹,
Nanot Wiyo²

¹สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
อ.เมือง จ.อุบลราชธานี 34000

²สาขาวิชาดนตรี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
อ.เมือง จ.อุบลราชธานี 34000

¹Program in Thai Classical Dance and Drama, Faculty of Humanities and Social Science,
Ubon Ratchathani Rajabhat University, Amphoe Mueang, Ubon Rachathani Province 34000

²Program in Music, Faculty of Humanities and Social Science, Ubon Ratchathani Rajabhat
University, Amphoe Mueang, Ubon Rachathani Province 34000

*Corresponding author; E-mail: warangkha.wut@gmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษางานศิลปะเกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ที่ใช้ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ไทยและเชื้อพระวงศ์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานการแสดง ชุดมยุระคนธรรพ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและลักษณะของมยุระคนธรรพ์และออกแบบกระบวนการทำ และสร้างสรรค์การแสดงชุด มยุระคนธรรพ์ โดยศึกษาจากประวัติความเป็นมาของสัตว์ป่าหิมพานต์ ป่าหิมพานต์ ตำนานความเชื่อเรื่องเขาพระสุเมรุ ตลอดจนการสร้างพระเมรุมาศ กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในงานวิจัยในครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มนักวิชาการ และผู้ให้ข้อมูลหลัก เครื่องมือเก็บข้อมูลคือ การสำรวจเบื้องต้น การสังเกตและการสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้าง นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยการศึกษาประวัติความเป็นมา ตำนาน ความเชื่อเรื่องสัตว์ในป่าหิมพานต์ พบว่ามยุระคนธรรพ์นี้ มีความสำคัญกับคนไทย ซึ่งในคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิของคนไทย เชื่อว่า เขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของโลกทั้งสาม ซึ่งรายล้อมด้วยสรรพสิ่งนานา เมื่อพระมหากษัตริย์และบรมวงศานุวงศ์เสด็จสวรรคต จะเสด็จสู่เทวาลัยสถาน ณ เขาพระสุเมรุ จึงมีการสร้างพระเมรุมาศขึ้นเพื่อประกอบพระราชพิธี และในการสร้างพระเมรุมาศนั้น เหล่าช่างฝีมือทุกแขนง จะทำการจำลองให้คล้ายกับดินแดนแห่ง เขาพระสุเมรุ รวมทั้งสร้างงานประติมากรรมปูนปั้นสัตว์หิมพานต์นานาพันธุ์ขึ้น ซึ่งสัตว์ในป่าหิมพานต์ ที่ช่างสร้างสรรค์ขึ้นปรากฏมีมยุระคนธรรพ์ด้วย มยุระคนธรรพ์ หรือมยุระคนธรัพ คือคนธรรพ์ที่มีส่วนล่างเป็นนกยูง ในมือถือหางนกยูง จึงเป็นแนวคิดสู่การ

สร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์ไทยเชิงสร้างสรรค์ชุด มยุระคนธรรพ์ นำเสนอถึงลักษณะที่โดดเด่น ความงาม การร่ายรำ และอากัปภิกิริยาของมยุระคนธรรพ์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงการแสดง เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงผสมผสานดนตรีไทยและดนตรีสากลให้เกิดความทันสมัย การแต่งกายรังสรรค์ให้สอดคล้องกับภาพจิตรกรรมฝาผนัง งานเขียนภาพลายเส้นและงานประติมากรรมปูนปั้น นำเสนอถึงลักษณะที่โดดเด่นของสัตว์ในป่าหิมพานต์ กล่าวคือ มยุระคนธรรพ์ และสามารถนำไปเผยแพร่ในโอกาสต่าง ๆ ได้

คำสำคัญ: มยุระคนธรรพ์, หิมพานต์, พระเมรุมาศ

ABSTRACT

The purpose of this study was to create creative Thai dance by studying the background of Himmapan creatures, Mount Meru belief, and the royal crematorium. A sample was separated into two groups; academics and informants. The data collection instruments were preliminary investigation, observation and structured and unstructured interview with descriptive statistics data presentation. The finding showed that the study of the belief and the background of Himmapan creatures was important for Thai people for a long time. In the Buddhist beliefs about Trailokya (the three worlds), Mount Meru was believed that it was the central of the three worlds. When the king and the members of the royal family had passed away, they went to Mount Meru. For this reason, the royal crematorium was built. The Thai skilled craftsmen imitated the likes of Mount Meru by creating the sculptures of Himmapan creatures including Mayura Khon Tun. The Mayura Khon Tun refers to heavenly beings that have mixed features of Khon Tun and a peacock. To create, therefore, Thai dance performance, Mayura Khon Tun, was to present the beauty and gestures of Mayura Khon Tun in the performance which was divided into three main parts. The music was mixed Thai traditional music with the Western music. The costumes were created in the way of murals, drawings and sculptures. Thus, The Mayura Khon Tun performance showed the uniqueness and an outstanding Thai dance.

Keywords: Mayura Khon Tun, Himmapan, The Royal Crematorium

บทนำ

“ป่าหิมพานต์” ตามตำนานกล่าวไว้ว่า เป็นดินแดนวิเศษที่อยู่บริเวณทิศเหนือของชมพูทวีปซึ่งมนุษย์ธรรมดาไม่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสได้ ความวิจิตรพิสดาร ที่กล่าวถึง ป่าหิมพานต์ในชาดกหรือวรรณกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นลักษณะของป่าภูมิประเทศหรือเหล่าสรรพสัตว์ในป่าหิมพานต์ ล้วนเกิดขึ้นจากจินตนาการของมนุษย์ทั้งสิ้น ครั้งโบราณกาล เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตก็จะเสด็จสู่เทวาลัยสถาน ณ เขาพระสุเมรุ จึงมีการสร้างพระเมรุเพื่อประกอบพระราชพิธี ความหมายของเขาสุเมรุและพระเมรุ คือสิ่งเดียวกัน เมื่อสร้างพระเมรุไว้ตรงกลางก็จะต้องสร้างคตไว้รอบ ๆ พระเมรุด้วยคต ที่กล่าวนั้น คือ เขาสัตตบริภัณฑ์ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ ซึ่งประกอบไปด้วย เขายุคนธร เขานิรันดร เขากรวิก เขาสุทิสสนะ เขาเนมินทร เขาวินตก และเขาอัสดกัณณ์ ด้วยเหตุที่ว่าเขาพระสุเมรุถูกล้อมรอบด้วยเขาทั้งเจ็ดนี้ จึงทำให้บริเวณเขาพระสุเมรุเป็นป่าและมีสรรพสัตว์อยู่มากมาย เกิดการสร้างสัตว์สมมุติ นานาพันธุ์ขึ้น เพื่อร่วม ขบวนแห่พระบรมศพไปสู่เขาพระสุเมรุ ด้วยเหตุนี้ ทั้งสัตว์จตุบาทและทวิบาทจึงถูกเสกสรร ปั้น

แต่ขึ้น พร้อมการสร้างบุษบกไว้บนหลังของสัตว์หิมพานต์เหล่านั้น เพื่อรองรับไทยทานสำหรับถวายพระสงฆ์ที่พระเมรุ ช่างโบราณของไทยประดิษฐ์ขึ้นจากจินตนาการเพื่อให้สวยงามผิดแปลกจากสัตว์ธรรมดา เพื่อให้สมกับเป็นสัตว์ในป่าหิมพานต์ซึ่งมีความพิสดารลึกลับซับซ้อนเท่านั้น เช่น หงส์พญาครุฑ พญานาค แต่ต่อมาได้มีการประดิษฐ์พลิกแพลงให้มีรูปร่างแปลกประหลาดยิ่งขึ้น มีการแยกเอาส่วนหัวและส่วนตัวของสัตว์ประเภทต่าง ๆ มาผสมสับเปลี่ยนกัน การประดิษฐ์คิดค้นรูปแบบ สัตว์หิมพานต์ของช่างไทยโบราณ มีทั้งงานหล่อ งานเขียน และงานประติมากรรม อาทิ รูปหล่อสำริดที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภาพเขียนเป็นภาพลายเส้นรดน้ำตามตู้พระธรรม ตู้พระไตรปิฎกที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร รูปไม้แกะสลักปิดทองตามฐานธรรมมาสน์และรูปปูนปั้นตามฐานเจดีย์ที่วัดวาอารามต่าง ๆ (เศรษฐมนตร์, 2541)

มยุระคนธรรพ์ หรือ มยุระคนธรัพ คือคนธรรพ์ที่มีส่วนล่างเป็นนกยูง และในมือถือหางนกยูง คนธรรพ์ ถือว่าเป็นบริวารของเทวดาชั้นสูง ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหารชิกา ตั้งแต่ทิศตะวันออกไปจนถึงขอบจักรวาล คนธรรพ์เป็นเทพที่ชำนาญในทางดนตรี และการพ้อนรำ ในคนธรัพสังยุตตนิกาย อธิบายว่า คนธรรพ์จะเกิดในประเทศที่ล้วนแล้วแต่มีไม้หอม ในวรรณคดีไทย เมื่อกล่าวถึงคนธรรพ์จะว่ามีนิสัยเจ้าชู้ มยุระคนธรรพ์ เป็นสัตว์ในจินตนาการชนิดหนึ่งที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ จากชื่อของสัตว์หิมพานต์ต้นนี้ บอกได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการผสมผสานระหว่างนกยูงและคนธรรพ์ โดยครึ่งบนของร่างกายเป็นคนธรรพ์ มีครึ่งล่างของร่างกายเป็นนกยูง (ประภาส, 2550)

จากการศึกษาข้อมูล ได้เล็งเห็นถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะที่โดดเด่น มยุระคนธรรพ์ ซึ่งลักษณะของมยุระ หรือ นกยูงและคนธรรพ์ มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ คนธรรพ์ เป็นชาวสวรรค์ที่เกิดในป่าหิมพานต์ มยุระหรือนกยูง เป็นสัตว์ปีกที่มีเอกลักษณ์เด่น คือ นกยูงตัวผู้ จะลำพานหางได้อย่างสวยงาม ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อที่จะนำเอาเอกลักษณ์ของสัตว์หิมพานต์ต้นนี้ มารังสรรค์เป็นชุดการแสดง โดยนำแนวคิดการสร้างสรรค์กระบวนท่ารำ องค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของมยุระคนธรรพ์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและลักษณะของมยุระคนธรรพ์
2. เพื่อออกแบบกระบวนท่ารำ และสร้างสรรค์การแสดงชุด มยุระคนธรรพ์

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลดังนี้

1. รวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการดังนี้
 - 1.1 ข้อมูลด้านหนังสือ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังนี้
 - 1.1.1 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเขาพระสุเมรุ ป่าหิมพานต์ และสัตว์หิมพานต์
 - 1.1.2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับพิธีถวายพระบรมศพของกษัตริย์ในอดีตจนถึงปัจจุบัน
 - 1.1.3 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเมรุของกษัตริย์
 - 1.1.4 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสัตว์หิมพานต์
 - 1.2 ข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีรายละเอียดดังนี้
 - 1.2.1 โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คือ สังเกตภาพจำหลักสัตว์หิมพานต์ ณ วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร และสังเกตรูปปั้นสัตว์หิมพานต์ประเภทต่าง ๆ ณ สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร จังหวัดนครปฐม

1.2.2 โดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง เพื่อศึกษาข้อมูลโดยละเอียดในเรื่องจินตนาการของช่างปั้นในการออกแบบลักษณะของสัตว์หิมพานต์ตนหนึ่ง คือ มยุระคนธรรพ และเพื่อศึกษาการออกแบบชุดและเครื่องประดับที่จะใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานการแสดง ชุด มยุระคนธรรพ

1.3 เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.3.1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ ช่างประจำสำนักช่างสิบหมู่ จังหวัดนครปฐม และอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางการออกแบบการแสดง

1.3.2 เครื่องบันทึกภาพ

1.3.3 เครื่องบันทึกเสียง

2. วิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยการนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง เครื่องบันทึกภาพ และเครื่องบันทึกเสียง แล้วนำมาถอดข้อมูลมาสร้างสรรค์เป็นผลงานการแสดง

3. การนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษางานวิจัยเรื่อง มยุระคนธรรพ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ครั้งโบราณกาลมีความเชื่อว่า เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จสวรรคตแล้วจะเสด็จสู่เทวาลัยสถาน ณ เขาพระสุเมรุ จึงมีการสร้างพระสุเมรุขึ้นเพื่อประกอบพระราชพิธี พระสุเมรุ และพระเมรุมีความหมายเดียวกัน คดที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ คือ เขาสัตตบริภัณฑ์ ซึ่งประกอบด้วย เขายุคนธร เขาอสินธร เขาการวิก เขาสุทศสนะ เขาเนมิธร เขาวินตก และเขาอัศกัณท์ ด้วยเหตุที่ว่าเขาพระสุเมรุถูกล้อมรอบด้วยเขา ทั้งเจ็ดนี้ จึงทำให้บริเวณรอบเขาพระสุเมรุ จึงมีป่าและสรรพสัตว์อยู่มากมาย จึงเกิดการสร้างสัตว์สมมุติ นานาพันธุ์ขึ้น เพื่อร่วมขบวนแห่พระบรมศพไปสู่พระสุเมรุ ด้วยเหตุนี้ทั้งสัตว์จตุบาทและทวิบาท จึงถูกเสกสรรปั้นแต่งขึ้นและสร้างบุษบกไว้หลังของสัตว์หิมพานต์เหล่านั้นเพื่อรองรับไทยทานสำหรับถวายพระที่พระเมรุ

ตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา เขาพระสุเมรุ คือภูเขาที่เป็นหลักของโลก ตั้งอยู่จุดศูนย์กลางของโลกหรือจักรวาล เป็นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตในภพและภูมิต่างๆ นับตั้งแต่ สัตว์นรก สัตว์เดรัจฉาน ไปจนถึงมนุษย์ นาค ครุฑ ยักษ์มาร คนธรรพ ฤๅษี และเทวดา โดยมีปลาอานนท์หนุนอยู่รอบ ๆ เขาพระสุเมรุตั้งอยู่เหนือน้ำ 84,000 โยชน์ มีภูเขารองรับสามลูก โดยส่วนฐาน คือ ดรีกภู (สามเส้าหรือสามยอด) มีภูเขาล้อมรอบ 7 ทิว เรียกว่า สัตตบริภัณฑ์คีรี คือ ทิวเขายุคนธร ทิวเขาการวิก ทิวเขาอสินธร ทิวเขาสุทศเนมิธร ทิวเขาวินตก และทิวเขาอัศกัณท์ ทิวเขาทั้งเจ็ดนี้ มีเทวดาจตุมาหาริกและบริวารสถิตอยู่ (นิยะดา, 2543)

ป่าหิมพานต์เป็นดินแดนสนธยาที่เร้นลับ ตามตำนานกล่าวว่าป่าหิมพานต์อยู่บริเวณทิศเหนือของชมพูทวีป เป็นดินแดนวิเศษ ที่มนุษย์ธรรมดาไม่สามารถเดินทางไปถึงได้ และไม่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสได้ ความวิจิตรพิสดารที่คนกล่าวถึงป่าหิมพานต์ในตำนานนิทานชาดก หรือวรรณกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นลักษณะของป่า ภูมิประเทศหรือเหล่าสรรพสัตว์ในป่า ล้วนเกิดจากจินตนาการของมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะไม่มีใครเคยเห็นป่าหิมพานต์ และสัตว์ต่างๆ อยู่ในป่าแห่งนี้ (ธานี, 2555)

สัตว์หิมพานต์ เป็นสัตว์ที่มีแต่ในป่าหิมพานต์ อันมนุษย์สามัญไม่สามารถพบเห็นได้ ช่างจะเขียนหรือปั้นรูปขึ้นด้วยปัญญาและจินตนาการของตน ในหนังสือไตรภูมิวินิจฉัยได้กล่าวถึงป่าหิมพานต์ ทั้งยังได้พรรณนาถึงลักษณะของภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ตลอดจนชื่อของสัตว์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้ด้วย อย่างไรก็ตามความวิจิตรพิสดาร

อย่างน่าพิศวงที่ปรากฏในตำนานชาดก หรือ หนังสือโบราณต่าง ๆ ก็ได้ถูกถ่ายทอดสู่ความคิดคาดคะเนของคนไทย จนเกิดเป็นสิ่งบันเทิงใจแก่ช่างไทยโบราณ ทั้งช่างเขียน ช่างหล่อ ช่างปั้นฯ ให้ประดิษฐ์คิดค้น ผูกกลดลายเป็น ภาพเขียนบ้าง รูปหล่อบ้าง รูปปั้นบ้าง เป็นรูปของสัตว์ต่างๆ ในป่าหิมพานต์ เท่าที่จินตนาการของช่างพึงจะเสกสรร ให้มีชีวิตชีวา ขึ้นมาในงานด้านศิลปกรรมไทย (เศรษฐมนตร์, 2553)

มยุระคนธรรพ์ เป็นคำผสมระหว่างคำว่า มยุระ, นกยูง และคนธรรพ์ (คำสันสกฤต), อมนุษย์จำพวกหนึ่ง ตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ, ศาสนาฮินดู เป็นหนึ่งในสัตว์หิมพานต์ อาศัยอยู่ใน ป่าหิมพานต์หรือเขาไกรลาส ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิพระร่วง และรามเกียรติ์ มยุระคนธรรพ์ หรือ มยุระคนธรรพ์ คือคนธรรพ์ที่มีส่วนล่าง เป็นนกยูง และในมือถือหางนกยูง

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของสัตว์ในป่าหิมพานต์ตนหนึ่ง กล่าวคือ มยุระคนธรรพ์ ผู้วิจัยได้ เล็งเห็นถึงความสำคัญของสัตว์หิมพานต์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพของพระมหากษัตริย์ การสร้าง พระเมรุ มาศ จำลองเขาพระสุเมรุ ป่าหิมพานต์ และสัตว์ในป่าหิมพานต์ ดังปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร และงานประติมากรรมปูนปั้นรอบพระเมรุมาศของกษัตริย์ไทย และเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงของไทย ในอดีตจนถึงปัจจุบันที่ สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร จังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล ทั้งเอกสารและ ภาควิศวกรรม นำมาสร้างสรรค์เป็นผลงานการแสดงนาฏศิลป์ไทยเชิงสร้างสรรค์ ที่สื่อให้เห็นถึงลักษณะ และเอกลักษณ์ ที่โดดเด่นของ มยุระคนธรรพ์ โดยมีลำดับการสร้างสรรคงานดังนี้

1. แนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงาน ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงประวัติความเป็นมาและลักษณะที่โดดเด่น ของสัตว์ ในป่าหิมพานต์ คือ มยุระคนธรรพ์ ซึ่งคนธรรพ์ เป็นชาวสวรรค์ที่เกิดในป่าหิมพานต์ มยุระหรือนกยูงเป็น สัตว์ปีกที่มีเอกลักษณ์เด่น คือ นกยูงตัวผู้จะลำแพนหางได้อย่างสวยงาม ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาหาข้อมูล เพิ่มเติมเพื่อที่จะนำเอาเอกลักษณ์ของสัตว์หิมพานต์ ตนนี้มาสร้างสรรค์เป็นชุดการแสดง โดยคิดกระบวนการทำรำเพื่อให้ สอดคล้องกับลักษณะของสัตว์หิมพานต์ตนนี้ ซึ่งเป็นหลักการสร้างสรรค์ตามแบบกลวิธีของท่านผู้หญิงแล้ว สนิทวงศ์ เสนีย์ ซึ่งออกแบบนาฏยประดิษฐ์จากการค้นคว้าข้อมูลจากจิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม และพฤติกรรม ตามธรรมชาติของคนและสัตว์ แล้วจึงเลือกท่าทางในการเคลื่อนไหวต่างๆ มาปรับให้เป็นนาฏยลีลาผนวกกับหลักการ พื้นฐานของนาฏศิลป์ไทย (สวภา, 2547)

2. ผู้วิจัยได้ออกแบบรูปแบบการแสดงชุด มยุระคนธรรพ์ โดยการศึกษาตำรา การสังเกตภาพจิตรกรรมฝา ผนังงานประติมากรรมปูนปั้น ของสัตว์ป่าหิมพานต์ กล่าวคือ มยุระคนธรรพ์ และได้สัมภาษณ์นักวิชาการและจิตรกร ช่างปั้น เกี่ยวกับลักษณะ พฤติกรรม และเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของมยุระคนธรรพ์แบ่งช่วงการแสดงออกเป็น 3 ช่วง การแสดง คือ ลักษณะมยุระคนธรรพ์ ลีลามยุระคนธรรพ์ และทัศนียมยุระคนธรรพ์ ดังนั้นลักษณะเด่นของการแสดง ชุดนี้จึงเป็นการร่ายรำของเหล่ามยุระคนธรรพ์ ที่แสดงออกถึงลีลา อากัปกิริยาของคนธรรพ์ชาวสวรรค์และนกยูงรำ แพนได้อย่างสวยงาม

3. การสร้างสรรค์ดนตรีและเนื้อร้องประกอบการแสดงชุด มยุระคนธรรพ์ ผู้วิจัยได้นำเสียงลมพัด เสียงน้ำ ไหลตามลำธาร เสียงร้องของนก มาเป็นทำนองในช่วงแรกของการแสดง เพื่อให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าหิม พานต์ แต่งเนื้อร้องเป็นกลอนฉันท์ลักษณะ หรือ กลอนแปด กล่าวถึงลักษณะของมยุระคนธรรพ์เที่ยวไปในป่าหิม พานต์ นำเครื่องดนตรีไทยและเครื่องดนตรีสากลมาผสมผสานเพื่อให้เกิดความทันสมัย

4. แนวคิดในการสร้างสรรค์ชุดและเครื่องประดับ ผู้วิจัยได้สังเกตจากภาพจิตรกรรม ของสัตว์ในป่า หิมพานต์ ที่วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร และการสังเกตลักษณะการประติมากรรมปูนปั้นของช่างในสำนัก

ช่างสิบหมู่ในลวดลายต่าง ๆ ตามจินตนาการของจิตรกรและช่างนำมาคิดสร้างสรรค์โดยมีการประดิษฐ์เครื่องประดับขึ้น ให้สอดคล้องกับภาพจิตรกรรม ประติมากรรม และจินตนาการของผู้วิจัย

ก

ข

ภาพที่ 1 เปรียบเทียบภาพเขียนลายเส้นสัตว์หิมพานต์กล่าวคือ มยุระคนธรรพ์ (ก) และภาพนักแสดงในชุดการแสดงมยุระคนธรรพ์ (ข)

5. ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูล ทำรำมาตรฐานจากเพลงช้า-เพลงเร็ว เพลงแม่บทเล็ก เพลงแม่บทใหญ่ และการสังเกตอากัปกริยา เช่น ท่าทางการเดิน การวิ่ง ของนกยูง การตีบทตาม เนื้อร้อง รวมทั้งศึกษาการรำปะเลง ซึ่งเป็นการรำเบิกโรงละครในที่มีมาแต่โบราณเพื่อศึกษาวิธีการย่อเท้าและใช้หางนกยูงประกอบการแสดง และออกแบบรูปแบบแถวเพื่อประกอบการแสดงในมีความน่าสนใจมากขึ้น ดังนั้นเอกลักษณ์ของการแสดงชุด มยุระคนธรรพ์ คือ การรำเป็นหมู่คณะมีท่วงท่าจากรำปะเลง ผสมผสานอากัปกริยาของนกยูง ประกอบกับการถือหางนกยูงรำยรำ และการแต่งกายที่สวยงามตาม

ภาพที่ 2 การแสดงผลงานสร้างสรรค์ทางด้านนาฏศิลป์และการละครชุด มยุระคนธรรพ์ ณ โรงละคร ชั้น 3 ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมกาญจนาภิเษก มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี วันที่ 5 เมษายน 2560

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของสัตว์ในป่าหิมพานต์ความวิจิตร งดงามของดินแดนหิมพานต์ และ สัตว์ในป่าหิมพานต์ ที่ปรากฏในหนังสือ ตำรา ถูกถ่ายทอดสู่ความคิด จนเกิดเป็นแรงบันดาลใจของช่างไทยโบราณ ให้เกิดความคิด จินตนาการผูกวลดลายเป็นภาพเขียน จิตรกรรมฝาผนัง ประติมากรรมปูนปั้น ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ ขวลิขิต ทัพเพธร (2556) ที่กล่าวไว้ว่า ช่างโบราณได้ประดิษฐ์ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม ขึ้นจาก จินตนาการเพื่อให้เกิดความสวยงาม ผิดแปลก ไปจากสัตว์ธรรมดา เพื่อให้สมกับเป็นสัตว์หิมพานต์ซึ่งพิสดาร

ผู้วิจัยมีแนวคิดที่จะนำความคิดและจินตนาการของช่างไทยโบราณ มาสร้างสรรค์ผลงานโดยจะนำเอา เอกลักษณ์ของ มยุระคนธรรพ์ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ และเผยแพร่ความสำคัญของ เขาพระสุเมรุ ป่าหิมพานต์ ตลอดจนสัตว์ในป่าหิมพานต์ ให้เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย โดยตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญจากผลงานวิจัย เชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีแนวคิดและแรงบันดาลใจที่จะนำเอาลักษณะที่โดดเด่นของมยุระคนธรรพ์

จะเห็นได้ชัดจากการแสดงชื่อชุด มยุระคนธรรพ์ เป็นส่วนสำคัญของชุดการแสดง และท่ารำ ที่เป็นแม่ท่า จากเพลงช้า-เพลงเร็ว เพลงแม่บทเล็ก เพลงแม่บทใหญ่ และการสังเกตอากัปภิกิริยาท่าทางการเดิน การวิ่ง ของนกยูง การตีบทตามเนื้อร้อง คำร้องและทำนองเพลงจากการจินตนาการถึง ป่าหิมพานต์ มีเสียงนก เสียงน้ำไหล เสียงลม ที่ สื่อให้เห็นถึงบรรยากาศในป่าหิมพานต์ แต่งคำร้องขึ้นใหม่ โดยกล่าวถึงเอกลักษณ์ ลักษณะของมยุระคนธรรพ์ ดนตรี ที่ใช้ประกอบการแสดง เป็นการผสมผสานเครื่องดนตรีไทยและเครื่องดนตรีสากล โดยรังสรรค์ให้เกิดความทันสมัย ขึ้นแต่ยังคงคำนึงถึงจังหวะ ทำนองดนตรีไทยเดิมที่มีความไพเราะ ผู้วิจัยได้แนวคิดในการสร้างสรรค์ชุดและ เครื่องประดับ จากภาพจิตรกรรมของสัตว์ในป่าหิมพานต์ที่วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร และการสังเกตลักษณะ การประติมากรรมปูนปั้น ของช่างในสำนักช่างสิบหมู่ในลวดลายต่าง ๆ ตามจินตนาการของจิตรกรและช่าง การ สร้างสรรค์ผลงานการแสดงชุด มยุระคนธรรพ์ จึงเกิดแรงบันดาลใจ จากการศึกษาค้นคว้าหนังสือ ตำรา การสังเกต และการจินตนาการมาสร้างสรรค์ให้เกิดความสวยงามมากยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาความเป็นมา และความสำคัญ ของสัตว์ในป่าหิมพานต์ พบว่า มยุระคนธรรพ์เป็นสัตว์ใน ป่าหิมพานต์ ผสมผสานระหว่างคนธรรพ์กับนกยูง มีเอกลักษณ์คือ ในมือถือกระบองหางนกยูง เพื่อสร้างสรรค์เป็นชุด การแสดง มยุระคนธรรพ์ ตามองค์ประกอบทางด้านนาฏศิลป์ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับ ตำนาน ความเชื่อ ของเขาพระสุเมรุ ป่าหิมพานต์ สัตว์ในป่าหิมพานต์ ตลอดจนความเชื่อเรื่องการสร้างพระเมรุมาศขึ้น ดัง โบราณราชพิธีสืบต่อกันมา

การออกแบบการบวนท่ารำและสร้างสรรค์การแสดงชุดมยุระคนธรรพ์มีลำดับการสร้างสรรค์ผลงานดังนี้ 1) แนวคิดในการสร้างสรรค์งานจากแรงบันดาลใจเรื่องราวของมยุระคนธรรพ์ที่ปรากฏในป่าหิมพานต์ตามตำนานใน งานถวายพระเพลิงพระบรมศพ 2) การออกแบบรูปแบบของรูปแบบการแสดงแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ลักษณะมยุระ คนธรรพ์ ลีลามยุระคนธรรพ์ และ ทศนามยุระคนธรรพ์ 3) การสร้างสรรค์ดนตรีและเนื้อร้องเป็นกลอนฉันท์ลักษณะ ผสมผสานดนตรีไทยและดนตรีสากล เสียงธรรมชาติ 4) แนวคิดการสร้างชุดและเครื่องแต่งกายจากภาพจิตร กรรมและประติมากรรม 5) การสร้างสรรค์กระบวนท่ารำจากท่ารำมาตรฐานและลีลา ท่าทางการเคลื่อนไหวของ นกยูง

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์จักรวาล วงศ์มณี ผู้ช่วยคณบดีฝ่ายกิจการนักศึกษาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่อนุเคราะห์ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษางานศิลปะเกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ที่ใช้ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ไทยและเชื้อพระวงศ์ จึงได้สร้างสรรค์ผลงานการแสดง ชุดมยุระคนธรรพ์ และขอขอบใจนักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชานาฏศิลป์และการละครที่ให้ความร่วมมือในการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- ชวลิต ทัพเครือ. (2556). เส้นกับจินตนาการจากป่าหิมพานต์. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธานี สังข์เอี้ยว. (2555). สัตว์หิมพานต์. กรุงเทพฯ: มิตรสัมพันธ์กราฟฟิค.
- ประภาส สรณคมณ์. (2550). เส้นศิลป์หิมพานต์. กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ทเพลส.
- นียดา เหล่าสุนทร. (2543). ความสัมพันธ์ระหว่างละครไทยและละครภารตะ. กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง.
- เศรษฐมนันตร์ กาญจนกุล. (2541). เส้นสายลายไทย. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- สวภา เวชสุรกัษ. (2547). หลักการนาฏยประดิษฐ์ของท่านผู้หญิงแฉ้วสนิทวงศ์เสนีย์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.